

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 343.326

DOI <https://doi.org/10.32838/TNU-2707-0581/2020.6/13>

Кирбят'єв О.О.

Національна академія внутрішніх справ

ОБ'ЄКТИВНА СТОРОНА СКЛАДІВ ЗЛОЧИНІВ, ЩО ПОСЯГАЮТЬ НА ПРОФЕСІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

У статті досліджено об'єктивну сторону складів злочинів, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів. Аргументовано, що кримінальне правопорушення, передбачене статтею 342 Кримінального кодексу України, належить до злочинів із формальним складом. Обов'язковими елементами об'єктивної сторони даного злочину є суспільно небезпечне діяння та час. Об'єктивна сторона кримінального проступку, передбаченого статтею 343 Кримінального кодексу України «Втручання в діяльність працівника правоохоронного органу, судового експерта, працівника державної виконавчої служби, приватного виконавця», виражена в діянні, що полягає в будь-якій формі впливу на означену категорію осіб. Наголошено, що об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення – це елемент складу кримінального правопорушення, який являє собою сукупність ознак (ознаку), що характеризують (характеризує) зовнішню сторону кримінального правопорушення і чітко визначені (визначена) нормою закону України про кримінальну відповідальність, яка закріплює даний склад злочину або кримінального проступку. Назване характеризує об'єктивну сторону в загальних рисах, натомість у частині кількості та сутності елементів, що входять до змісту цієї об'єктивної ознаки складу кримінального правопорушення, погляди науковців суттєво різняться. Зроблено висновок, що стаття 348 Кримінального кодексу України передбачає кримінальну відповідальність за два види злочини: з формальним (замах на вбивство вказаної категорії осіб) та матеріальним складом (убивство названої категорії осіб). Злочин у вигляді захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника (стаття 349 Кримінального кодексу України) належить до кримінальних правопорушень із формальним складом (злочин вважається закінченим із моменту захоплення або тримання вказаних у диспозиції цієї норми осіб). Диспозиція статті 349 Кримінального кодексу України передбачає дві форми вчинення даного суспільно небезпечного діяння: 1) захоплення представника влади, працівника правоохоронного органу чи їхніх близьких родичів; 2) тримання як заручника представника влади, працівника правоохоронного органу чи їхніх близьких родичів.

Ключові слова: право, обов'язки, відповідальність, злочин, покарання, повага, працівники правоохоронних органів, професійна діяльність.

Постановка проблеми. У ст. 17 Конституції України проголошено, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, гарантування її економічної й інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього українського народу. Гарантування державної безпеки і захист державного кордону України покладаються на відповідні військові формування та правоохоронні органи держави, організація і порядок діяльності яких визначаються законом.

Таке положення Основного закону свідчить про те, що забезпечення належного функціонування суспільства є першочерговим завданням його членів, які мають не тільки права, а й обов'язки. Єдина згадка про правоохоронні органи в Конституції України свідчить про їхню роль у гарантуванні державної безпеки. Водночас неможливо громадянам України надреалізовувати свої права і водночас забувати про обов'язки – це призвело до кризи поваги до влади, а щодо пра-

цівників правоохоронних органів – до неможливості належного виконання ними своїх професійних обов'язків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічним підґрунтям для досягнення проголошеної мети є наукові праці українських учених: П.П. Андрушка, М.І. Бажанова, О.М. Бандурки, Ю.В. Бауліна, В.С. Батиргарєєвої, І.Г. Богатирьова, В.М. Бурдіна, С.Б. Гавриша, В.О. Глушкова, В.К. Гришука, Н.О. Гуторової, Л.М. Демидової, С.Ф. Денисова, Т.А. Денисової, О.М. Джузи, О.О. Дудорова, О.О. Житного, В.П. Ємельянова, В.М. Карчевського, О.В. Козаченка, М.Й. Коржанського, В.В. Кузнецова, В.М. Куца, О.М. Литвака, О.М. Литвинова, С.Я. Лихової, В.К. Матвійчука, П.С. Матишевського, М.І. Мельника, В.А. Мисливого, А.А. Музики, В.О. Навроцького, Ю.В. Нікітіна, А.М. Орлеана, В.І. Осадчого, Є.О. Письменського, А.В. Савченка, В.В. Сташиса, Є.Л. Стрельцова, В.М. Трубникова, В.О. Тулякова, В.І. Тютюгіна, Є.В. Фесенка, П.Л. Фріса, М.І. Хавронюка, П.В. Хряпінського, Г.В. Чеботарьової, В.В. Шаблістого, В.І. Шакуна, С.С. Яценка та багатьох інших. Водночас ознаки об'єктивної сторони злочинів, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів, є фактично малодослідженою проблемою.

Виклад основного матеріалу дослідження. Крім об'єкта, до об'єктивних ознак будь-якого кримінального правопорушення також належить об'єктивна сторона.

Важливість об'єктивної сторони підкреслюється абсолютно всіма вітчизняними науковцями, а деякі з них навіть надають їй вирішального значення для встановлення кримінального правопорушення. Наприклад, Ю.А. Дорохіна пояснює це тим, що:

1) не може бути визнано кримінальним правопорушенням те, що не має зовнішнього вираження, отже, склад будь-якого злочину або кримінального проступку включає зовнішні ознаки діяння;

2) зовнішні ознаки залишають зазвичай сліди в матеріальному світі, унаслідок чого стає можливою відносно точне відновлення картини кримінального правопорушення і доведення факту його здійснення;

3) зовнішні ознаки є найбільш надійним критерієм вираження внутрішніх ознак (суб'єктивної сторони) через органічну єдність перших і других і об'єктивної неможливості безпосереднього сприйняття психічних явищ, тобто за допомогою об'єктивних ознак виявляються суб'єктивні;

4) у зовнішніх ознаках кримінального правопорушення зосереджено те, що ми відносимо до

шкідливості і небезпеки злочину (збиток, шкода тощо), без чого злочин або кримінальний проступок неможливі [1, с. 50].

Справді, наведені обставини вкотре свідчать про значущість даної ознаки складу кримінального правопорушення. Сам факт, що ця ознака є обов'язковою, підкреслює її важливість, адже відсутність об'єктивної сторони свідчить про відсутність складу злочину або кримінального проступку. Крім того, як було зауважено вище, здебільшого саме дослідження об'єктивної сторони дозволяє встановити суб'єктивну (внутрішню) сторону кримінального правопорушення.

Водночас теза про те, що саме об'єктивна сторона є «вирішальною», виглядає дещо перебільшеною, адже кожна обов'язкова ознака складу кримінального правопорушення є однаково важливою.

Законодавець не розкриває змісту поняття «об'єктивна сторона кримінального правопорушення», отже, серед учених у галузі кримінального права виникають численні дискусії щодо визначення даної обов'язкової ознаки складу злочину або кримінального проступку.

Однією з найбільш поширених є думка про те, що об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення – це елемент складу кримінального правопорушення, який являє собою сукупність ознак (ознаку), що характеризують (характеризує) зовнішню сторону кримінального правопорушення і чітко визначені (визначена) нормою закону України про кримінальну відповідальність (кримінального закону, Кримінального кодексу України), яка закріплює даний склад злочину або кримінального проступку [2, с. 241].

Назване характеризує об'єктивну сторону в загальних рисах, натомість у частині кількості та сутності елементів, що входять до змісту цієї об'єктивної ознаки складу кримінального правопорушення, погляди науковців суттєво різняться.

З огляду на предмет нашого дослідження, думається, поринання у глибину даного питання (щодо кількості та змісту ознак об'єктивної сторони кримінального правопорушення) є недоцільним, тому скористаємось однією з найбільш поширених у науці кримінального права позицій, відповідно до якої об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення становлять такі ознаки:

- 1) діяння (дія або бездіяльність);
- 2) наслідки;
- 3) причинний зв'язок;
- 4) спосіб учинення кримінального правопорушення;
- 5) місце і час учинення кримінального правопорушення;

б) обстановка вчинення кримінального правопорушення;

7) засоби вчинення кримінального правопорушення;

8) знаряддя кримінального правопорушення;

9) джерела злочину або кримінального проступку [3, с. 167].

Зауважимо, що обов'язковими ознаками об'єктивної сторони будь-якого матеріального складу кримінального правопорушення є перші три ознаки (суспільно небезпечне діяння, наслідки та причинний зв'язок між ними), а формального – перший елемент (суспільно небезпечне діяння).

Інші ж елементи об'єктивної сторони кримінального правопорушення можуть бути обов'язковими в окремих, визначених законодавцем, складах кримінальних правопорушень. У решті ж випадків вони мають факультативний характер.

Отже, проаналізуємо об'єктивну сторону складів кримінальних правопорушень, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів. Розпочнемо зі ст. 342 Кримінального кодексу (далі – КК) України.

Злочин, передбачений ч. 2 ст. 342 КК України, належить до кримінальних правопорушень із формальним складом та характеризується діянням у виді опору працівнику правоохоронного органу під час виконання ним службових обов'язків, державному виконавцю чи приватному виконавцю під час примусового виконання рішень, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві під час виконання цими особами покладених на них обов'язків щодо охорони громадського порядку, або уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

Під виконанням службових обов'язків доречно розуміти діяльність таких осіб, пов'язану з безпосереднім виконанням функцій, у межах повноважень, покладених на них законами й іншими нормативними актами, а під виконанням обов'язків щодо охорони громадського порядку – несення служби працівниками патрульної поліції, підтримання порядку під час демонстрацій, мітингів, інших масових заходів, ліквідації наслідків аварії, стихійного лиха, дії із припинення порушень громадського порядку або запобігання таким порушенням, щодо затримання порушника тощо [4, с. 435].

Щоби встановити зміст поняття «опір», звернемось до «Академічного тлумачного словника української мови», у якому зазначається, що дане поняття може вживатися в таких значеннях:

«1. Дія за значенням «опиратися»; чинити (учинити і т. ін.) опір; ставити опір; заст. стояти (стати, іти і т. ін.) [в, на] опір – рішуче протидіяти кому-, чому-небудь; наполегливо боротися, змагатися з ким-, чим-небудь.

2. Здатність протистояти, протидіяти кому-, чому-небудь, боротися, змагатися з кимось, чимось.

3. Властивість, здатність чого-небудь протистояти певним впливам, змінам, а також сила, ступінь такого протистояння.

4. Елемент електричного ланцюга, який дозволяє регулювати силу струму в ланцюзі.

5. Опора» [5].

Зрозуміло, що в контексті злочину, передбаченого ст. 342 КК України, найбільш наближеними є перші два значення поняття «опір». Отже, під опором працівникові правоохоронного органу доцільно розглядати дії суб'єкта кримінального правопорушення, спрямовані на протидію законній діяльності означеної категорії осіб.

На дисертаційному рівні зміст даного поняття розглянув А.С. Габуда, який дійшов висновку, що опором у контексті кримінального правопорушення, передбаченого ст. 342 КК України, є активна протиправна поведінка особи, яка виявляється у фізичному впливі на потерпілого і протидіє виконанню ним покладених на нього функцій або створює умови, що перешкоджають діяльності такої особи, ускладнюють чи роблять неможливим для неї виконання своїх обов'язків [6, с. 11].

Останнє визначення є більш конкретизованим і охоплює весь зміст означеного поняття, тому, на нашу думку, у нашому науковому дослідженні доречно керуватися саме ним.

Зауважимо, крім суспільно небезпечного діяння, обов'язковим елементом даного кримінального правопорушення є час (час виконання відповідними категоріями осіб службових обов'язків).

Відповідальність за ч. 3 ст. 342 КК України настає в разі, якщо дії, передбачені ч. 1 або ч. 2 даної статті, поєднані із примушенням цих осіб шляхом насильства або погрози застосування такого насильства до виконання явно незаконних дій.

Як зазначає О.А. Чуваков, примушення – це вплив шляхом фізичного або психічного насильства на вказану категорію осіб із метою змусити їх учинити явно незаконні дії, тоді як насильство – умисне нанесення ударів, побоїв, тілесних ушкоджень [4, с. 674].

Отже, кримінальне правопорушення, передбачене ст. 342 КК України, належить до злочинів із формальним складом. Обов'язковими елементами

об'єктивної сторони даного злочину є суспільно небезпечне діяння та час.

Об'єктивна сторона кримінального проступку, передбаченого ст. 343 КК України «Втручання в діяльність працівника правоохоронного органу, судового експерта, працівника державної виконавчої служби, приватного виконавця», виражена в діянні, що полягає в будь-якій формі впливу на означену категорію осіб [7, с. 719].

Діяння, передбачені ч. ч. 1, 2 ст. 343 КК України (учинення кримінального проступку службовою особою), належать до кримінальних проступків із формальним складом (кримінальне правопорушення вважається закінченим із моменту здійснення відповідного втручання).

Такий кваліфікований склад кримінального правопорушення, як діяння, передбачене ч. 1 ст. 342, що перешкодило запобіганню кримінальному правопорушенню чи затриманню особи, яка його вчинила (ч. 2 ст. 342 КК України), уважається закінченим із моменту настання відповідних наслідків.

Як слушно зазначає А.О. Цховребов, факультативною ознакою об'єктивної сторони даного кримінального проступку є засіб скоєння цього діяння, тобто явище матеріального світу, що застосовується для полегшення чи прискорення вчинення кримінального правопорушення. Таким названо близького родича державного або приватного виконавця, через вплив на якого може здійснюватися незаконний вплив на таких виконавців [8, с. 131].

Що стосується діяння, передбаченого ст. 345 КК України, зауважимо, що вказане кримінальне правопорушення вважається закінченим із моменту вираження погрози суб'єктом даного злочину (ч. ч. 1, 4 ст. 345 КК України) або з моменту завдання тілесних ушкоджень визначеним даною нормою потерпілим (ч. ч. 2–4 КК України).

На думку О.А. Чувакова, для кваліфікації за цією статтею досить установити факт погрози щодо працівника правоохоронного органу у зв'язку з виконанням ним службових зобов'язань. Погроза може втілюватись в письмовій, усній формах, з використанням технічних засобів тощо. Під погрозою варто розуміти втілений зовні та доведений до відома потерпілого умисел позбавити життя працівника правоохоронного органу або його близьких родичів [4, с. 679].

Додамо, що під погрозою в даному кримінальному правопорушенні варто розглядати не тільки втілений зовні та доведений до відома потерпілого умисел позбавити життя працівника

правоохоронного органу або його близьких родичів, але й умисли вчинити акт насильства щодо названої категорії осіб чи знищити або пошкодити їхнє майно.

Злочин, передбачений ст. 347 КК України, належить до кримінальних правопорушень із матеріальним складом. Водночас у з'ясуванні питання, чи є злочином умисне знищення або пошкодження майна, необхідно враховувати не лише вартість і розмір майна в натуральному вигляді (вага, обсяг, кількість), а й значення знищеного або пошкодженого майна для потерпілого. Знищення малоцінного майна або незначне пошкодження майна без кваліфікуючих обставин, передбачених ч. 2 ст. 347 КК, відповідно до ч. 2 ст. 11 КК не є злочином [8, с. 730].

Кваліфіковані склади кримінальних правопорушень, визначених у ч. 2 ст. 347 КК України, передбачають наявність способів (загальнебезпечні, як-от шляхом підпалу, вибуху тощо) або ж тяжких наслідків (до яких, зокрема, законодавець відносить і загибель людей).

Розглянемо об'єктивну сторону кримінального правопорушення, передбаченого ст. 348 КК України «Посягання на життя працівника правоохоронного органу, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця».

Погоджуємось із думкою Є.О. Гладкової про те, що ст. 348 КК України є спеціальною нормою щодо ст. 115 КК України, тому поняття «вбивство» тут також означає умисне протиправне завдання смерті іншій людині. Словосполучення «іншій людині» є обов'язковим, бо цим стверджується відсутність убивства там, де нормальна людина свідомо позбавляє себе життя – чинить самогубство. Замах на вбивство є різновидом замаху на злочин і відповідно до ст. 15 КК України являє собою вчинення особою із прямим умислом діяння (дія або бездіяльність), безпосередньо спрямованого на вчинення злочину, передбаченого відповідною статтею Особливої частини КК України, якщо водночас злочин не було доведено до кінця із причин, що не залежали від її волі [10, с. 40].

Висновки. Отже, ст. 348 КК України передбачає кримінальну відповідальність за два види злочини: з формальним (замах на вбивство вказаної категорії осіб) та матеріальним складом (убивство названої категорії осіб).

Злочин у вигляді захоплення представника влади або працівника правоохоронного органу як заручника (ст. 349 КК України) належить до кри-

мінальних правопорушень із формальним складом (злочин вважається закінченим із моменту захоплення або тримання вказаних у диспозиції цієї норми осіб).

Диспозиція ст. 349 КК України передбачає дві форми вчинення даного суспільно небезпечного діяння: 1) захоплення представника влади, працівника правоохоронного органу чи їхніх близьких родичів; 2) тримання як заручника представника влади, працівника правоохоронного органу чи їхніх близьких родичів.

Водночас під захопленням варто розглядати дії, спрямовані на протиправне примушення особи

перебувати в певному, встановленому винним, місці, водночас не мати можливості його залишити без дозволу особи, яка його захопила, а під утриманням – створення умов, за якими захоплений не може залишити місце свого перебування за власним бажанням [4, с. 687].

Після проведення аналізу об'єктивних ознак кримінальних правопорушень, що посягають на професійну діяльність працівників правоохоронних органів, доречно розглянути суб'єктивні ознаки складів злочинів та кримінальних проступків, передбачених ст. ст. 342, 343, 345, 347, 348 та 349 КК України.

Список літератури:

1. Дорохіна Ю.А. Розвиток поняття об'єктивної сторони складу злочину та його теоретичні основи. *Юридична наука*. 2013. № 8. С. 49–55.
2. Гришук В.К. Кримінальне право України. Загальна частина : навчальний посібник для студентів, курсантів, аспірантів, докторантів, науково-педагогічних працівників юридичних факультетів закладів вищої освіти. 2-ге вид., змін. та доп. Львів, 2019. 666 с.
3. Матвійчук В.К. Об'єктивна сторона складу злочину: її складові та зміст. *Держава та регіони. Серія «Право»*, 2013. № 1 (39). С. 163–168.
4. Кримінальне право України: Особлива частина : підручник / Ю.В. Баулін та ін. ; за ред. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 4-те вид., переробл. і доп. Харків : Право, 2010. 608 с.
5. Протидія. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/opir#:~:text=%5B%D0%B2%2C%20%D0%BD%D0%B0%5D%20%D0%BE%D0%BF%D1%96%D1%80%20%E2%80%94,%D0%BA%D0%B8%D0%BC%2D%2C%20%D1%87%D0%B8%D0%BC%2D%D0%BD%D0%B5%D0%B1%D1%83%D0%B4%D1%8C>.
6. Габуда А.С. Кримінально-правова характеристика складу опору особам, наділеним владними повноваженнями : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2012. 21 с.
7. Кримінальний кодекс України : науково-практичний коментар / відп. ред. Є.Л. Стрельцов. 9-те вид., переробл. та доп. Харків : Одиссей, 2013. 912 с.
8. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2-х т. / за заг. ред. В.Я. Тація та ін. 5-те вид., доп. Харків : Право, 2013. 1040 с.
9. Цховребов А.О. Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність працівника правоохоронного органу : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Дніпро, 2017. 226 с.
10. Гладкова Є.О. Кримінально-правовий захист працівників правоохоронних органів : науково-методичні рекомендації. Харків : Харківський національний університет внутрішніх справ, 2016. 48 с.

Kyrbiatiev O.O. THE OBJECTIVE SIDE OF THE CORPUS DELICTI, ENCROACHING ON THE PROFESSIONAL ACTIVITIES OF LAW ENFORCEMENT OFFICERS

The article examines the objective side of the crimes that encroach on the professional activities of law enforcement officers. It is argued that the criminal offense under Article 342 of the Criminal Code of Ukraine refers to crimes with a formal composition. The obligatory elements of the objective side of this crime are a socially dangerous act and time. The objective side of the criminal offense under Article 343 of the Criminal Code of Ukraine “Interference in the activities of a law enforcement officer, forensic expert, employee of the state executive service, private executor” is expressed in an act that consists in any form of influence on this category of persons. It is emphasized that the objective side of the criminal offense is an element of the criminal offense, which is a set of features (feature) that characterize the external side of the criminal offense and clearly defined by the law of Ukraine on criminal liability, which enshrines this corpus delicti or criminal offense. This characterizes the objective side in general terms, but in terms of the number and nature of the elements that are part of the content of this objective feature of the criminal offense, the views of scholars differ significantly. It is concluded that Article 348 of the Criminal Code of Ukraine provides for criminal liability for two types of crime: with a formal (attempted murder of the specified category of persons) and material composition (murder of the specified category of persons). A crime in the form of seizure of a government official or a law enforcement officer as a hostage (Article 349 of the Criminal Code of Ukraine)

refers to criminal offenses of a formal nature (the crime is considered completed from the moment of seizure or detention of persons specified in this provision). Disposition of Article 349 of the Criminal Code of Ukraine provides for two forms of committing this socially dangerous act: 1) the seizure of a government official, law enforcement officer or their close relatives; 2) holding as a hostage a representative of the authorities, a law enforcement officer or their close relatives.

Key words: *law, duties, responsibility, crime, punishment, respect, law enforcement officers, professional activity.*